

Les teories de Huntington i les seves possibles conseqüències a Catalunya

Jaume Fernández i González

En una primera part, l'autor revisa i reformula alguns dels trets més característics de la tesi del xoc de civilitzacions de Huntington. Fernández apunta la seva anàlisi amb interessants contribucions d'autors com Robert Kaplan, Bernard Lewis, James Payne o Martin van Creveld. En la segona part, l'article presenta breument, a la llum d'algunes de les conclusions de Huntington i des d'una visió catalana revestida d'una certa *realpolitik*, alguns dels grans reptes i desafiaments als que haurà de fer front el nostre país els propers anys.

LES CONTROVERTIDES TEORIES DE SAMUEL P. HUNTINGTON

L'any 1993, la revista *Foreign Affairs* publicà un article de Samuel P. Huntington intítulat: «Xoc de les civilitzacions?» Cap altre article posterior a la guerra freda, referent a les relacions internacionals, ha generat tanta polèmica. L'ona expansiva de l'article de Huntington fou tant gran, que l'autor convertí el seu text en llibre l'any 1996, per tal de defensar i matisar les seves tesis, que òbviament eren incompletes en format d'article.

Huntington postula, essencialment, que un cop acabat el conflicte de blocs de la guerra freda, el món que heretem es regeix pel concepte de grans civilitzacions, i que el futur de la humanitat passa per la gestió més o menys encertada dels conflictes, «xocs», que es produiran entre elles.

Com era previsible, una teoria tant ambiciosa i tant contundent, ha provocat un allau de crítiques. Més enllà de les crítiques metodològiques, hi ha una furibunda resposta ideològica en contra de les tesis de Huntington, de bona part de la intel·lectualitat europea, partidària d'una filosofia universalista i multicultural.

Els esdeveniments de la darrera dècada semblen avalar que, la història del món, en contra del que sostenia Fukuyama, no ha acabat, és més, ha entrat en una permanent ebullició global de difícil previsió. Alhora, a Europa, conflictes de la magnitud i virulència de l'explosió de Iugoslàvia¹, ens esperen d'un somni de pau i progrés continuat. Tot plegat sembla avalar les tesis de Huntington, que preveuen una dispersió de conflictes localitzats, amb arrel cultural i que es convertiran en la principal característica del segle XXI.

Huntington sosté que el món ha transitat durant el segle XX, del conflicte entre estats-nació, al conflicte ideològic i finalment al conflicte cultural. El microscopi d'anàlisi de Huntington té molts problemes d'apreciació quan arriba al detall, com testimonia Robert D. Kaplan en el cas del tempestuós Caucas;² probablement el llapis de Huntington és excessivament gruixut per guixar fi, però sembla que a grans trets, la lectura estratègica és encertada.

El sistema que dissenya Huntington, dividit en grans civilitzacions –on sens dubte destaquen poderosament la civilització occidental, la islàmica, la sìnica, l'ortodoxa i la hindú– esdevé una mena de conjunt de plaques tectòniques que col·lisionen en els vèrtexs, en les anomenades línies de fractura. Aquests vèrtexs, punts de contacte entre civilitzacions, són previsiblement espais de conflicte en el present, i en el futur més proper.

En primer lloc Huntington, destaca la profunda rassa existent entre el convenciment occidental, posterior a la guerra freda, de victòria sobre el mal, de final del temps de la guerra, i la visió, en clau de *realpolitik*, de les altres civilitzacions, que cerquen interessos particular i que només envegen d'Occident, l'avenç tecnològic. Repetides vegades, Huntington cita diversos i rellevants personatges de pes, pertanyents a civilitzacions no occidentals, que manifesten la seva voluntat i la dels seus països, d'esdevenir moderns, de posseir la tecnologia occidental i dominar-la, però de cap manera esdevenir occidentals.

Occident, en canvi, talment com en el període àlgid de l'expansió del cristianisme missioner, intenta estendre a tota la humanitat la democràcia, com a solució a tots els mals. En plena època de globalització, és a dir de major contacte entre civilitzacions, esdevé un fet, aparentment contradictori, un major i progressiu afermament de la cultura pròpia, és a dir un reforçament identitari.

En el moment, victoriós, de la civilització occidental, posterior a la derrota del comunisme, on els somnis de la postguerra freda es dispararen, preveient un horitzó de pau i progrés, Huntington adverteix del «miratge de la immortalitat»,³ com l'anomena Toynbee. Moltes civilitzacions al llarg de la història, han arribat a un nivell d'Estat Universal on, convençudes de que la seva era la forma final de societat humana, no eren conscients de la seva decadència, i creien que la història arribava al zenit. És més, Huntington creu que les societats que creuen que la seva història ha acabat, són societats que estan a punt de començar a declinar. Aquest declivi, sorgeix més de l'hedonisme de la societat decadent que de les pressions exteriors.⁴

Si bé és cert que la decadència de la civilització occidental és de difícil valoració i que, com molts crítics de Huntington afirmen, la superioritat tecnològica i militar d'Occident –exemplificada principalment pel seu poder nuclear– és tan gran que fa difícil de creure en una amenaça exterior. Però no és menys cert que la història ens ensenya com els imperis han decaïgut⁵, i molts cops han estat envaïts per veïns molt menys evolucionats, i que la diferència tecnològica, no ha estat significativa per aturar als invasors.

Malgrat tot la realitat és tossuda, i tenim exemples palpables de línies de fractura entre civilitzacions, que han augmentat la seva activitat des de la postguerra freda. L'exemple dels

Més enllà de les crítiques metodològiques, hi ha una furibunda resposta ideològica en contra de les tesis de Huntington

Balcans és sens dubte el més sagnant i proper a Occident; allí la línia de fractura entre les civilitzacions occidental, ortodoxa i islàmica, va fer despertar a Europa de l'alegria de la caiguda del mur de Berlín.

Txetxènia esdevé un altre exemple paradigmàtic de línia de fractura entre la civilització ortodoxa i la islàmica, el nacionalisme txetxè que declara la guerra a l'estat post-soviètic, ha anat mutant fins esdevenir un moviment profundament islamitzat que practica la *yihad* contra els russos.

Nombrosos conflictes avalen les tesis de Huntington sobre les línies de fractura, molts d'ells per distància i magnitud no ocupen espais en els mitjans de comunicació occidentals, però això no vol dir de cap manera que no existeixin, i on la seva virulència, molts cops, esdevé dramàtica.

EUROPA EN LES TESIS DE HUNTINGTON

Les teories de Huntington quan defineixen Europa, i la seva relació, com a integrant de la civilització occidental, amb les civilitzacions ortodoxes i islàmiques, esdevenen extremament polèmiques per als analistes europeus. De fet, la descarnada prosa de Huntington, fereix profundament la sensibilitat europea.

En primer lloc la definició de Huntington sobre Europa, col·lisiona directament amb el procés d'ampliació de la Unió Europea. Segons el paradigma civilitzatori, bona part de Romania, Bulgària i Grècia no haurien de pertànyer a Europa, ja que formen part de la civilització ortodoxa, i no de l'occidental. Altrament, la meitat occidental d'Ucraïna, hores d'ara enutjada per la manipulació de les eleccions per part del sector pro-ortodox, proper a Moscou, hauria

d'incorporar-se a Occident. Afirmacions com aquesta són agorades en extrem, més encara quan parlem de països com Grècia, que pertany des de fa molt de temps a la comunitat europea. Tot i això, malgrat aquesta trajectòria comunitària dels hel·lens, cal concloure, que la seva actitud en el conflicte dels Balcans, alineant-se fèrriamment amb els serbis, responia clarament a la solidaritat entre pobles ortodoxos. En aquest cas, la lectura de Huntington hagués estat plenament encertada; Grècia, lluny de fer pinya amb la Unió Europea, que criticava, només criticava, la violència soferta pels bosnians;

recolzà sense fissures als seus germans de civilització.

En segon lloc, les sempre difícils relacions d'Europa amb l'Islam, centren els esforços del model explicatiu del xoc de civilitzacions. En frontal oposició a les teories que cerquen els nexes existents entre els pobles de la Mediterrània, que volen recuperar el llegat del *Mare Nostrum*, Huntington defensa que les relacions de l'Europa occidental amb l'Islam es caracteritzen per l'enfrontament i el conflicte. En contra de les tesis de destacats líders occidentals, que sostenen que Occident només té conflicte amb els integristes islàmics, Huntington creu que

Probablement el llapis de Huntington és excessivament gruixut per guixar fi, però sembla que a grans trets, la lectura estratègica és encertada

1.400 anys d'història corroboren el contrari; durant aquest període les relacions entre l'Islam i el cristianisme, tant occidental com ortodox, han estat tempestuoses. Bernard Lewis, probablement el major especialista occidental en el món islàmic, certifica que el conflicte constant ha estat la dialèctica habitual entre el cristianisme i l'Islam.⁶

Segons Huntington, els arguments que avalen un violent xoc entre Occident i l'Islam, es poden resumir en cinc punts. Primer, el gran creixement de la població musulmana ha generat un gran contingent de joves desocupats i descontents que emigren a Occident, cercant un millor nivell de vida. Segon, el ressorgiment islàmic ha donat confiança als musulmans, en els valors i trets característics de la seva cultura enfront d'Occident. Tercer, els esforços d'Occident, per universalitzar els seus valors i institucions, mantenir el seu poder econòmic i militar, i intervenir en el món musulmà, genera un profund ressentiment en l'Islam. Quart, l'esfondrament del comunisme, va acabar amb l'enemic comú que tenien l'Islam i Occident, deixant-los cara a cara, com a única amenaça real mútua.

I en cinquè lloc, la globalització, produeix un creixent contacte entre musulmans i occidentals, que accentuen i fan prendre consciència respectivament de les diferències existents, reforçant el sentiment identitari de les dues comunitats. En resum, Huntington afirma, que en la dècada dels noranta la tolerància mútua ha decaigut acusadament.

L'anàlisi de Huntington, malgrat errors de detall, sembla força sòlida; els esdeveniments succeïts des de la data d'edició d'aquestes teories, reforcen, manifestament, l'animadversió creixent entre les dues societats.

Segons les interpretacions clàssiques, molts investigadors europeus analitzen el radicalisme islàmic, i el terrorisme que se'n deriva, com a fruit d'una lectura materialista; es a dir conseqüència directa de la pobresa. Huntington no ho creu així, argumenta que segons un estudi realitzat dels líders radicals islamistes egipcis, aquests responen al perfil de gent jove, majoritàriament estudiants universitaris i llicenciats, principalment d'universitats d'elit, que no provenen de famílies pobres, i generalment han nascut en el camp i s'han traslladat a les grans ciutats. Aquest perfil rebutjaria la motivació econòmica, i avalaria el perfil cultural, civilitzatori, d'aquests moviments. Posteriorment a la publicació de les teories de Huntington, el perfil social de la majoria dels membres del comando terrorista d'Al-Qaida que realitzà l'atemptat de l'onze de setembre a Nova York, encaixa perfectament amb allò que s'ha descrit anteriorment; reforçant doncs les tesis de Huntington.

Huntington afirma que la civilització islàmica és estructuralment violenta, ja que l'Islam és una religió glorificadora de l'espasa. Mahoma, contràriament a Crist o Buda, és recordat com un líder militar. La doctrina musulmana professa la guerra santa contra l'infidel, la *yihad*. L'Alcorà, a diferència d'altre llibres sagrats, conté poques prohibicions expressives de la violència, alhora que el concepte de no violència és absent de la doctrina i pràctica musulmanes. Els acurats estudis estadístics de James L. Payne,⁷ sobre la militarització dels estats, avalen les conclusions de Huntington. Segons Payne, és absolutament clar que existeix una relació directa entre Islam i militarisme.

Nombrosos conflictes avalen les tesis de Huntington sobre les línies de fractura

Huntington creu que malgrat el posicionament públic dels líders europeus, que neguen cap mena de sensació d'amenaça per part del món islàmic, no és aquesta la veritable percepció que en té la societat europea. Una enquesta realitzada per *Le Monde* a la població francesa a mitjans del 1991, posava de manifest que la majoria de francesos creien que la principal amenaça de França era el flanc sud, oblidant un convuls est europeu en plena descomposició. Els quatre països més temuts pels francesos eren musulmans; Iraq, Iran, Líbia i Algèria. Tot plegat, en plena postguerra freda i abans de l'eclosió del moviment d'Al-Qaida, i en un país, com França, amb una política exterior, com a mínim poc afí a la nord-americana. També cal ressenyar l'evident gir estratègic de l'OTAN, que des de mitjans de la dècada del noranta ha assumit el flanc sud com a objectiu prioritari. Espanya, Itàlia, Portugal i Grècia, ja fa temps que realitzen maniobres conjuntes de control a la Mediterrània occidental. Alhora s'han establert convenis de col·laboració amb els estats del Magrib per tal de prevenir els moviments d'integristes islàmics però, lamentablement atenent els fets de l'11-M a Madrid, amb poc èxit. Per tot plegat, cal no caure en l'error de criminalitzar tots els musulmans, per la senzilla descripció dels trets significatius de la civilització islàmica. Bernard Lewis ho descriu perfectament quan afirma que una part important dels musulmans

La descarnada prosa de Huntington fereix profundament la sensibilitat europea

entén que Occident és el gran obstacle per la restitució de la glòria de la seva fe en els seus territoris i el posterior triomf universal;⁸ alhora també ens parla d'un sector important de musulmans, compromesos amb les seves societats, conscients dels defectes d'Occident, però que respecten i admiren les fites tecnològiques, socials i polítiques assolides per la civilització occidental. Aquests dos grups són perfectament visibles. Lewis, però ens adverteix respecte a un tercer sector que, conscient del poder dels occidentals, i malgrat odiar-los profundament, cerquen una adaptació temporal, amb l'objecte de preparar-se millor per a la lluita final; fora bo està prevenint respecte d'aquest grup.

Huntington, coincideix amb molts analistes, en diagnosticar la immigració com el gran repte europeu del segle XXI. D'una banda defensa la necessitat d'incorporar nous elements a societats envellides i amb baixes tasses de natalitat. Per altra banda, ressenya que només si s'aconsegueix integrar degudament aquests fluxos de població a la societat occidental, el resultat pot esdevenir positiu. Però els problemes són diversos, en primer terme la dificultat de regular quantitativament la immigració, ja que unes migracions descontrolades poden generar uns volums inabsorbibles que saturarien el sistema d'integració. En segon terme, i encara més difícil, cal regular qualitativament la immigració per tal que l'aportació sigui dinàmica i beneficiosa al país d'acollida. Huntington, adverteix que si aquest control no és produeix, existeix un elevat risc de que importants nuclis d'immigrants no integrats, esdevinguin un focus d'oposició intern a les societats occidentals.

Això ve reforçat pel caràcter post-religiós de la societat europea. Aquesta és interpretada, principalment pels musulmans, com una societat decadent. Als ulls de l'Islam, la indecència moral d'Occident és molt pitjor que el cristianisme que generà aquesta societat. Tot plegat reforça els valors culturals d'origen dels immigrants enfront de la cultura de la societat d'aco-

llida. En el cas dels musulmans, davant de la pretesa degeneració moral europea, es produeix una forta revalorització del tret propis de l'Islam; fet que obre una profunda rasa cultural en ciutadans que comparteixen un mateix espai físic.

Huntington està convençut que la civilització occidental denota clarament els principals símptomes de decadència. Occident viu una edat daurada, on creu que els seus principis s'han d'estendre globalment per la única força de la seva superioritat intrínseca. Aquest fet, juntament amb la laxitud general, que provoca un llarg període de pau interna, genera una pèrdua progressiva d'empenta, avant-sala del declivi. Carroll Quigley,⁹ perioditza perfectament les diverses fases en que una civilització creix, assoleix el zenit i decau. Huntington emprà el model de Quigley per certificar que la civilització occidental està a cavall entre la fase d'imperi universal i la de decadència; alhora, el seu és un crit per tal de despertar a Occident i que aquest es regeneri, amb l'objecte d'allargar la fase de domini i bandejar la decadència.

En conclusió, Huntington creu que la civilització occidental, no difereix de les altres en el seu model de desenvolupament, sinó en les fites assolides per Occident en el camp de la llibertat individual, drets humans, democràcia política i imperi de la llei. Aquests, Huntington n'està convençut, són valors europeus, no asiàtics, ni islàmics, ni africans. La principal tasca dels líders occidentals –diu– no és expandir aquests valors a la resta de societats, ja que no podran fer-ho atès que el poder occidental en decadència, sinó preservar, protegir i renovar les qualitats úniques de la civilització occidental.

Per tal d'evitar en la mesura del que és possible futurs conflictes, Huntington postula que el millor mètode és el de reconèixer globalment el sistema de civilitzacions. És molt important, que cada civilització reconegui una potència central, amb plens poders per negociar amb les altres potències de les diverses civilitzacions, i d'aquesta forma, minimitzar els conflictes globals.

CATALUNYA I LA GEOPOLÍTICA GLOBAL DEL SEGLE XXI

És evident que el llapis gruixut de Huntington, no arriba tampoc al detall de casos com el català. Tanmateix, amb tot el que s'ha descrit, podem fer-nos una idea clara dels efectes de les tesis de Huntington a Catalunya.

Catalunya afronta el segle XXI amb un horitzó farcit de possibilitats i amenaces. La corrent identitària, generalitzada des de la postguerra freda arreu del planeta, sembla beneficiar-la.¹⁰ Dues variables semblen jugar a favor de l'assoliment d'un estatus de plena sobirania, en primer lloc la dinàmica interna catalana, en la qual un quart de segle de democràcia, ha consolidat un govern autòcton i ha esvaït tabús respecte de les possibles sortides polítiques del problema identitari català. D'altra banda el fenomen del procés semi-caòtic d'evolució de la Unió

La definició de Huntington sobre Europa, col·lisiona directament amb el procés d'ampliació de la Unió Europea

Europea, cap a un format indefinit, a mig camí de l'estat federal europeu i d'un *lobby* d'estats amb interessos econòmics conjunts.

Huntington, des de la postguerra freda, identifica un procés global d'increment de l'anarquia i declivi del sistema estatal. Hi ha un gran increment del crim organitzat, que s'ha globalitzat molt més eficientment que l'imperi de la llei. La violència s'estén progressivament arreu, principalment a les grans conurbacions, que no deixen de créixer. Es parla obertament d'una progressiva crisi d'autoritat.

Huntington no està sol defensant les tesis de l'increment global de l'anarquia. Importants autors com Robert D. Kaplan o Martin Van Creveld, avalen i amplien el supòsit. El procés sembla clar: el model d'Estat que es va generar i va anar evolucionant des de la pau de Westfàlia ha entrat en crisi. El sistema del benestar, cada cop és econòmicament més insostenible, molts estats intenten privatitzar serveis que han estat tradicionalment públics com el penitenciari o la seguretat, davant la impossibilitat de garantir el seu manteniment des de les hisendes públiques¹¹. Fora d'aquests sistemes estatals, bàsicament occidentals, els estats descolonitzats, perden l'aparença formal i esdevenen regnes feudals on governa l'anarquia i la política dels guerrers.¹²

Si el declivi del sistema estatal es confirma, esdevé una amenaça per a Catalunya, que tot just està implementant formes parcials d'estat; pot esdevenir una construcció escapçada.

Els principals reptes dels estats occidentals en el segle XXI, la immigració i la seguretat; que són de difícil gestió amb l'estructura estatal, esdevenen dificultats majúscules, si, com és el cas de Catalunya, no es disposa d'aquestes estructures.

Catalunya, que amb moltes dificultats, ha integrat majoritàriament la immigració espanyola del segle XX al seu projecte nacional, pot no ser capaç de fer el mateix amb la creixent immigració extracomunitària. Hem de veure amb preocupació el creixement demogràfic del

Magrib, deu cops superior al català, quan en el cas del creixement del PIB passa justament el contrari; amagar el cap sota l'ala i no voler veure el problema, deixant la solució del conflicte al diàleg multicultural, significa defugir la realitat i la responsabilitat. Aquest fet, com diu Huntington, cal afrontar-lo amb realisme. Si el sistema polític no disposa de les eines i de la voluntat política per gestionar-ho de manera adient, el repte pot convertir-se en un fracàs, i fragmentar greument la societat catalana.

La qüestió de la seguretat és tant o més perillosa que la de la immigració. La vella estructura occidental de seguretat, basada en dos pilars –l'exèrcit que s'encarrega de resoldre els conflictes violents entre estats i la policia, que respon als problemes d'ordre intern d'un estat– ja no donen resposta a la problemàtica present. S'ha estès una àmplia zona grisa entre aquests dos pilars, el terrorisme i la guerra asimètrica. La primera potència mundial, els EUA, té greus problemes per lluitar amb els sistemes de defensa dels quals disposa contra el terrorisme modern i el crim organitzat, que alhora, acaben formant un aiguabarreig de difícil distinció.

Martin Van Creveld, l'historiador militar més rellevant de l'actualitat, preveu la transformació de la guerra en el segle XXI.¹³ Aquesta deixarà enrere el model clausewitzian¹⁴ de conflicte convencional entre estats, i retornarà a un model més primitiu, on organitzacions privades, ètniques o tribals s'enfrontaran en escenaris majoritàriament urbans a cossos de seguretat, públics o privats, més flexibles que els exèrcits estatals, que aniran disminuint progressivament. L'escenari que planteja Van Creveld és molt perillós i hostil; exèrcits privats defensant interessos privats, enfrontats a màfies privades. Aquestes guerres no respectaran els límits estatals, i els ciutadans experimentaran una inseguretat creixent. Alguns d'aquests elements previstos per Van Creveld fa una dècada, esdevenen crua realitat a l'Iraq d'avui.

Aquest horitzó, potser molt llunyà, comença a esdevenir real a la Catalunya de principis del segle XXI. En pocs anys el crim organitzat internacional ha anat introduint-se progressivament al Principat, fent-se fort davant els esforços policials, molts cops insuficients.

Les guerres del futur ja no passen pels grans conflictes armats entre superpotències que intercanviïn projectils nuclears d'abast intercontinental; aquests fantasmes semblen haver-se esvaït amb la fi de la guerra freda. A les potències nuclears, de poc els servirà els seus arsenals dissuasoris davant del model de conflicte del futur. Aquests no són altres que els petits conflictes anomenats de baixa intensitat o guerres asimètriques, on els estats no s'enfrontaran a un enemic en el camp de batalla, aquest els defugirà i atacarà de forma no convencional, reduint l'eficàcia de les forces armades convencionals, que poden esdevenir dinosaures inútils davant un enemic lleuger i esmunyedís.

L'altre gran repte és el medi ambient, la gestió del qual pot esdevenir una font central de conflicte. Segons autors com Thomas F. Homer-Dixon¹⁵, les guerres i la violència civil del futur sovint seran provocades per l'escassetat de recursos com l'aigua, les terres de cultiu, la pesca i les masses boscoses. Alhora, una altra important font de conflictes es derivarà del moviment de refugiats per causes mediambientals. També és difícil establir fronteres en la gestió mediambiental; una acurada gestió en alguns països pot ésser ensorrada per una gestió abusiva d'una potència situada a les antípodes del planeta. Problemes com l'escalfament global, el forat de la capa d'ozó superen les atencions locals. L'increment de la població humana es produeix i es produirà en el sector de món on la pressió sobre el medi ambient és més gran, i l'arribada de nous contingents de població constituïran una pressió excessiva que farà esclatar la caldera.

Catalunya, que intenta consolidar-se identitàriament, dins de l'Europa comunitària i adaptar-se de la millor forma possible a l'economia globalitzada, té poc marge de maniobra davant dels grans reptes de l'Europa occidental del segle XXI. El repte de la immigració, les noves amenaces a la seguretat i les greus conseqüències de la gestió medioambiental són factors que marcaran de ben segur el nostre futur col·lectiu. La nostra tasca principal és conèixer i afrontar racionalment el món real, ésser conscients que hem de treballar amb el món del qual

Si el declivi del sistema estatal es confirma, esdevé una amenaça per a Catalunya, que tot just està implementant formes parcials d'estat

La tesi de Huntington és un crit perquè Occident es regeneri i pugui allargar la seva fase de domini i bandejar la decadència

disposem, no amb aquell que desitjaríem que fos. Els maximalismes morals poden esdevenir un obstacle greu, cal ser conscients dels interessos particulars de tots i gestionar-los equànimament. Prendre consciència del món del segle XXI ens permetrà maniobrar. Com deia Winston Churchill: «El destí esdevindrà, fem el que fem. El que ens cal, és moure'ns i evitar que caigui sobre nosaltres».

NOTES

1. ROBERT D. KAPLAN *Balkan Ghosts. A Journey Through History*. Nova York 1993. L'autor, fins aleshores un periodista *freelance*, realitzà un viatge per l'antiga Iugoslàvia a finals de la dècada dels vuitanta, abans d'esclatar el conflicte ètnic. Les percepcions que rep li fan preveure l'eclosió d'una guerra civil. Aquesta clarividència de Kaplan li ha atorgat gran prestigi en la diagnosi de conflictes des del contacte directe amb la realitat.

2. ROBERT D. KAPLAN *The coming Anarchy*. Nova York, 2000. pàgs. 41-46. Kaplan raona que Huntington no aprecia correctament el conflicte entre els cristians ortodoxos del Caucas i l'Islam; però no perquè el mètode d'anàlisi sigui incorrecte, sinó perquè no ha identificat pertinentment el conflicte cultural existent. Els armenis, indoeuropeus, combaten l'Azerbaidjan, no perquè sigui musulmà, sinó perquè són turcs, enemics històrics del poble armeni.

3. SAMUEL P. HUNTINGTON *The Clash of civilizations and the remaking of world order*. Nova York, 1996. pàgs. 361-369. Huntington esmenta els casos dels imperis romans, abasí, mongol i otomà com a clars exemples d'Estats Universals que van ser incapaços de preveure el seu declivi.

4. IBN KHALDUN. *The Muqaddimah: An introduction to History*. Princeton, 1958. Ibn Khaldun, historiador berber del segle XV, és el pare del pessimisme històric. Analitza el pas de les societats beduïnes del nomadisme a les ciutats, el seu posterior declivi, i com el sistema es reinicia un altre cop.

5. ADAM WATSON. *The Evolution of International Society*. Londres, 1992. L'obra de Watson, sintetitza magníficament, des de Súmer fins al present, l'evolució dels diferents sistemes estatals al llarg de la història, amb forces i febleses.

6. BERNARD LEWIS, *Islam and the West*. Nova York, 1994.

7. JAMES L. PAYNE *Why Nations Arms*. Oxford, 1989, pàg. 124. Els ratios que estableix l'estudi demostren que l'esforç militar proporcional a la riquesa dels estats musulmans és el doble que el dels estats cristians. A més, també resumeix que els estats musulmans resolen per la violència la meitat dels conflictes internacionals en els quals estan implicats.

8. BERNARD LEWIS, *The Crisis of Islam*, Londres, 2003. pàg. 49.

9. CARROLL QUIGLEY *The Evolution of Civilizations*. Nova York, 1961, pàgs. 146-160. Quigley perioditza l'evolució de les societats en set fases: mescla, gestació, expansió, època de conflicte, imperi universal, decadència i invasió.

10. MARTIN VAN CREVELD, *The Rise and Decline of the State*, Cambridge, 1999. pàg. 420. Entre les regions o organitzacions locals d'Europa, Van Creveld creu que Catalunya, Escòcia, Gal·les, Flandes i Valònia, són les més dinàmiques i les que assoliran abans un nou estatus aprofitant el declivi dels estats.

11. MARTIN VAN CREVELD, *The Rise and Decline of the State*, Cambridge, 1999, pàg. 418.

12. ROBERT D. KAPLAN, *The Return of the Ancient Times*, Nova York, 2002. Als afores del sistema estatal occidental, habita la política dels guerrers, amb tota la seva cruesa, Aquesta tindrà més presència a mesura que es debiliti el sistema d'estats. La privatització de la violència, és un clar retorn a l'antiguitat i als seus valors.

13. MARTIN VAN CREVELD *The Transformation of War* Nova York, 1991. Obra fonamental per entendre l'evolució de la guerra a través de la història de la humanitat, i la probable transformació que experimentarà en el segle XXI.

14. KARL VON CLAUSEWITZ, *On War*, Nova York, 1983.

15. THOMAS F. HOMER-DIXON, *Environment, Scarcity, and Violence*, Princeton, 2001. L'autor adverteix que els canvis medioambientals i la gestió dels recursos que se'n deriva es convertiran en la causa de greus conflictes.